

Հայիկ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ԿՐԿՆԱՎՈՐ ԲԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՃԱԿԱՆՈՎ

ԵՎ ՆԱԽԴՐԱՎՈՐ ՏԻՊԵՐՆ ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՏՅԱՆՈՒՄ

Հայերենի պատմության հնագույն շրջաններից ի վեր բառակրկնության ճանապարհով ստեղծվել են զգալի քանակությամբ բառեր, որոնք լեզվի բառային կազմի հետ փոխանցվել են հին հայերենին: Հինգերորդ դարի թարգմանական գործերում և մատենագրական երկերում հանդիպում են կրկնավոր մի շարք բարդություններ, որոնք արտացոլում են բառակազմական այդ եղանակի համաժամանակյա կաղապարներն ու մասնակաղապարները:

Հինգերորդ դարում շարունակվում է վաղնջահայերենից կամ հնագույն շրջանից եկող կրկնավորների գործածությունը, սակայն դրանց կաղապարների մի մասը դառնում է քիչ գործուն, մյուսը՝ ոչ գործուն և անարդյունավետ: Մրանց փոխարեն սկսում են հանդես գալ կրկնության նոր կաղապարներ և նոր տիպեր¹:

Հին հայերենին փոխանցված և լեզվի այդ գոյավիճակում կազմավորված կրկնավոր բարդությունները լայն գործածություն են ունեցել Աստվածաշնչի թարգմանական գրքերում և հինգերորդ դարի մատենագրական հուշարձաններում²:

Նկատի ունենալով, որ Աստվածաշունչ մատյանը հայերեն առաջին (թարգմանական) աշխատանքն է՝ մեզ հետաքրքրում է, թե հնագույն շրջանից ավանդված կրկնավոր բարդությունները բառակազմական ինչպիսի տիպերով են հանդիպում մատյանի թարգմանական գրքերում³:

Մեր կատարած ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Աստվածաշունչ մատյանի թարգմանական գրքերում գործածված կրկնավորները հանդես են գալիս բառակազմական որոշակի տիպերով: Բառակազմական տիպը որոշվում է ըստ այն սկզբունքի, թե ինչ գործոններ են ընկած կրկնավոր բարդության ձևավորման հիմքում⁴: Ըստ այդմ, Աստվածաշունչ մատյանում կարելի է առանձնացնել արմատակրկնության հետևյալ բառակազմական տիպերը՝ *արմատական տիպ* (գոյնագոյն, գունդագունդ, աղխաղխել, աղտաղտին, այլայլել, արծարծել...), *ձայն-դարձով և հերթագայությամբ տիպ* (բարբառ, թթափել, կարկատել, սպառսպուռ...), *աճականով և նախդրավոր (շաղկասպավոր) տիպ* (աղջամուղջ, արհա-

¹ Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան, Եր., 1987, էջ 364:

² Ըստ Հր. Աճառյանի՝ հայերենի կրկնավորների թիվը հասնում է շուրջ 500-ի (տե՛ս Հր. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի՝ համեմատությամբ 562 լեզուների, հ. 3, Եր., 1957, էջ 83-93):

³ Քննության բնագիր ենք ընտրել Հայաստանի աստվածաշնչային ընկերության՝ 1997-ի հրատարակած բնագիրը՝ «Աստուածաշունչ մատեան հին և նոր կտակարանաց»:

⁴ Գրաբարի կրկնավոր բարդությունների հիմնական տիպերի մասին տե՛ս Գ. Գրաբարի *Древнеармянский язык*. М. 1971. С. 168-170:

մարհել, կոկորդ, մրմնջել, դեմ ընդ դեմ, խառն ի խուռն...), *հնչունաանկումով տիպ* (թաթալել, սասանել, խաբեբա, խաղաղ, գժուձ, խլխլել...):

Այժմ դիտարկենք մեր ընտրանքում եղած *աճականով* և *նախդիրներով* (շաղկապներով) *ձևավորված կրկնավորները* և ցույց տանք դրանց բառակազմական յուրահատկություններն ու իրացումներն Աստվածաշունչ մատյանի հայերեն թարգմանական գրքերում:

Ա. Աճականով տիպի կրկնավորներ

Գ.Ջահուկյանը, դիտարկելով կրկնությունների ժամանակագրական փուլերը, նկատում է, որ հնդեվրոպական շրջանից եկող և դրանց նմանակությամբ հետհնդեվրոպական շրջանում կազմված բառերի համար բնորոշ է մասնական կրկնությունը, որ հաճախ ուղեկցվում է ձայնորդային հերթագայությամբ և երբեմն վերջահավելական տարրերով՝ աճականով⁵:

Այս կարգի կրկնավորների արտահայտության պլանում աճական ստանում է բառի երկրորդ բաղադրիչը՝ կրկնորդը: Աճականը, առանձին վերցրած, հնչյուն է կամ հնչյունական տարր, որ սովորաբար ունենում է անորոշ ծագում ու նշանակություն, և որը կարող է իմաստային նոր երանգ հաղորդել բառին, երբեմն էլ փոխել նրա իմաստը⁶: Աճականը ձևական ցուցիչ է, բառակազմական բաղադրիչների տարբերակման նշույթ, որ առանձնահատուկ դրսևորում ունի բառակազմության ժամանակ⁷: Արմատակրկնության դեպքում աճականը, ավելանալով բարդության երկրորդ բաղադրիչին, առաջ է բերում կա՛մ արմատահնչյունի հերթագայություն, կա՛մ արմատի ծավալում⁸: Աճականն արմատակրկնության դեպքում կարող է ունենալ իմաստի սաստկացման դեր:

Աստվածաշնչում աճականի բառակազմական կառուցատիպով հանդիպում են *աղջամուղջ, արհամարհել, կոկորդ, մրմնջել, տատասկ, տրտունջ և ճաճանջ* բառերը, ինչպես նաև նրանցով բաղադրված կազմությունները:

Այս բառերի արտահայտության պլանի քննությունը ցույց է տալիս, որ դրանք բաժանվում են երկու՝ հոդակապով և անհոդակապ տեսակների:

ա) Հոդակապով բարդություններ

Հոդակապով կրկնավորների երկրորդ բաղադրիչն ստանում է հավելվածային հնչյունական տարր, մյուս կողմից՝ բարդության սերող հիմքը կարող է մնալ անփոփոխ կամ էլ ենթարկվել հնչյունափոխության (ձայնդարձի)⁹: Այդ կառուցատիպին բավարարում են *արհամարհել* և *աղջամուղջ* բառերը:

⁵ Տե՛ս Գ.Ջահուկյան Գ., *Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն*, Եր., 1989, էջ 215:

⁶ Պետրոսյան Հ., Գալստյան Ս., Ղարազյուկյան Թ., *Լեզվաբանական բառարան*, Եր., 1975, էջ 8: Աճականի մասին հանգամանորեն տե՛ս Հ.Սուքիասյան, *Աճականը հայերենում*, Եր., 2016:

⁷ Գ.Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 215:

⁸ Ахманова О. *Словарь лингвистических терминов*. М. 1969. С. 129.

⁹ Գ.Ջահուկյանն այս տիպի կրկնությունները համարում է նորակազմություններ, որ կապված է –ա- հոդակապի գործածության հետ: Հոդակապավոր կրկնությունների մեջ առանձնացնում է այն տեսակը, որ բնութագրվում է երկրորդ կրկնորդի սկզբնային պարտադիր մ բաղաձայնով՝ առաջին կրկնորդի մեջ բաղաձայնի բացակայության կամ մի այլ բաղաձայնի առկայության պայմաններում՝ աղխամաղխ, արհամարհել, խառնամառն (Հայոց լեզվի

Արհամարհեղ կրկնավորի հիմնական բաղադրիչն է *արհ* ձևությամբ (< իրանյան *ahr*)¹⁰: Բարդության արտահայտության պլանում *արհ* արմատն ստացել է *մ* հավելվածային տարրը (մարհ)՝ պահպանելով բառապատկերի ամբողջականությունը:

Բայական բարդությունը՝ *արհամարհեղ*, ունի «խոտելի՝ անարգ համարել, բանի տեղ չդնել» իմաստներ և այդ նշանակություններով հանդիպում է Աստվածաշնչում, հմմտ. Տեր ցրուէ զխորհուրդս հեթանոսաց, եւ *արհամարհէ* Տեր զխորհուրդս իշխանաց (Մաղ., ԼԲ. 10):

Աստվածաշնչում գործածված է *արհամարհելով արհամարհել* ոճական ավելադրությունը՝ իմաստի սաստկացման նպատակով, հմմտ. Անձն եթէ ոք մեղիցէ, եւ *արհամարհելով արհամարհիցէ* զպատուիրանս Տեառն... (Ղեւտ., Զ. 2):

Արհամարհ սերող հիմքով Աստվածաշնչում հանդիպում են *արհամարհանք*, *արհամարհող*, *արհամարհոտ*, *արհամարհութիւն* բառերը: Օրինակ՝ Յորժամ լսեն *զարհամարհանս* կնոջ թագաւորին, համարձակին իշխել և անարգել զարս իւրեանց (Եսթեր, Ա. 18): Կատարելութիւն ուղղոց առաջնորդեսցէ նոցա, եւ զայթակողութիւն *արհամարհողաց* աւերեսցէ զնոսա (Առակ., ԺԱ. 3): Գուցէ շոշափիցէ զիս հայր իմ, եւ լինիցիմ առաջի նորա իբրեւ *արհամարհոտ* (Օնն., ԻԷ. 12): Եւ տես, հայր իմ ... զի ոչ գոյ ի ձեռին իմում չարութիւն եւ ոչ *արհամարհութիւն* եւ ոչ ամպարշտութիւն, եւ ոչ մեղայ ինչ քեզ (Ա.Թագ., ԻԴ. 12):

Աղջամուղջ կրկնավոր բարդության արմատական բաղադրիչը՝ *աղջ*, ծագումնաբանորեն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական **agh1*-«մութ ամպ, խավար» արմատին¹¹: Արմատակրկնության դեպքում երկրորդ բաղադրիչն ստացել է հավելվածային *մ* աճականը, ինչպես նաև կատարվել է նրա արմատական ձայնավորի ձայնդարձ (ա>ու):

Աղջամուղջ բարդությունը «մթնշաղ, կիսախավար. մթություն. մեգ» իմաստներով գործածվում է գրաբարում և այդ իմաստներով հանդիպում է Աստվածաշնչում, հմմտ. Այսոքիկ են աղբերք անջրդիք եւ մեգք վարեալք ի մրկէ, որոց *աղջամուղջք* խաւարին յախտեան պահեալ կան (Բ. Պետ., Բ. 17):

Հոդակապավոր կրկնավոր բարդությունների այս տիպը սահմանափակ գործածություն ունի Աստվածաշնչում:

բ) Անհոդակապ բարդություններ

պատմություն, էջ 364): Այս կարգի կրկնավորների վերաբերյալ Ա.Բագրատունին նկատում է. «Երբեմն երկրորդ բառին սկիզբն փոխի ի մ, կամ թէ ձայնաւոր իցէ՝ յաւելու մ, և կամ տառ ինչ փոխի. որպէս, իսառնամառն, շեղտամեղտ, աղխամաղիս, աղջամուղջ, խաժամուժ, հաստամեստ.- բարձրաբերձ, ժանտաժուտ, խաղտախուղտ» (Բագրատունի Ա., Հայերեն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց, Վենետիկ, 1852, էջ 661-662):

¹⁰ Աճառյան Հր., Հայերեն արմատական բառարան, հ. 1, Եր., 1971, էջ 323: Գ. Ջահուկյանը, հնարավոր համարելով բառի կրկնավոր կազմությունը, միաժամանակ հավանական է համարում, որ այն փոխառություն է իրանական աղբյուրից՝ *ahramarhi* < **adra* (h)*mr*vya «աննշան համարված, ստոր համարված, արհամարհելի» իմաստով: (Ջահուկյան Գ., Ստուգաբանական բառարան, Եր., 2010, էջ 92):

¹¹ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 39:

Այս կառուցատիպի բարդությունները հետևյալ յուրահատկությունն են դրսևորում. աճական ստանում է արմատական երկրորդ բաղադրիչը, իսկ առաջինը ենթարկվում է հնչյունաանկման: Անհոդակապ բարդությունների այս տիպին պատկանում են *տատասկ* և *կոկորդ* բառերը:

Տատասկ կրկնավորի արմատական բաղադրիչն է *տաս*. ենթադրվում է՝ այն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական *dek' - *dēk' «պատռել, պատռոտել» արմատին, որ կարող է լինել *denk' «կծել» արմատի ոչ ռեզյուն ձևը՝ *-կ* աճականով¹²: Բաղադրության առաջին բաղադրիչը կորցրել է վերջնահնչյուն -ս տարրը, և բարդությունն ստացել է *տատասկ* ձևը:

Աստվածաշնչում այն գործածվել է «սուր և խոշոր փուշ» իմաստով, հմմտ. *Տատասկ* եւ որոգայթ ի ճանապարհս թիրաց, իսկ որ գգոյշ կայ անձին իւրում՝ մերժեսցի ի նոցանէ (Առակ., ԻԲ. 5): Աստվածաշնչում հաճախադեպ է *փուշ* և *տատասկ* հոմանիշ բառերի հարադրական գործածությունը՝ իմաստի սաստկացման նպատակով: Հմմտ. *Փուշ եւ տատասկ* բուսցէ քեզ, եւ կերիցես զբանջար վայրի (Մեն., Գ. 18): Իսկ որ բերէ *փուշ* եւ *տատասկ*, անախտան է եւ մերձ յանէծս, եւ վախճան նորա յայրումն (Եբրա., Զ. 8):

Կոկորդ բարդությունը կրկնավոր կազմություն է. նրա արմատական բաղադրիչը՝ *կոր*, ձայնդարձով տարբերակն է *կեր* «ուտել» արմատի: Ստուգաբանորեն այն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական *g^uer- «կլանել, կուլ տալ» արմատին¹³: Արմատակրկնության ժամանակ առաջին արմատական բաղադրիչը կորցրել է -ր ձայնորդը, իսկ երկրորդ բաղադրիչն ստացել է -դ աճականը¹⁴:

Կոկորդ կրկնավոր բարդությունը «խոչակ, բուկ» իմաստով կենսունակ գործածություն ունի Աստվածաշնչում, հմմտ. Ջի ունկն զբանս քննէ, եւ *կոկորդ* զկերակուրս ճաշակէ (Յովբ., ԼԴ. 3): Աստվածաշնչում փոխաբերական գործածությամբ ունի հետևյալ իմաստները. 1. «քիմք». Ջի ճշմարտութիւն խոկասցէ *կոկորդ* իմ (Առակ., Ը. 7): 2. «բերան». Պտուղ նորա քաղցր է *ի կոկորդի* իմում (Երգ., Բ. 3): 3. «երախ, կերակրափող». Որպէս գերեզման բաց են *կոկորդը* նոցա (Մաղ., Ե. 11):

Անհոդակապ կրկնավորների այս տիպը նույնպես սահմանափակ գործածություն ունի Աստվածաշնչում:

Բ. Նախդրավոր և շաղկապավոր տիպ

Գ.Ջահուկյանը գրավոր հայերենի շրջանում նոր հանդես եկած կրկնությունների մեկ այլ տեսակ է համարում նախդրավորների տիպը, «որոնց մեջ թեն նախդիրներն իրենց հիմնական արժեքը պահպանում են, բայց ողջ կրկնությունն ստանում է բառային մեկ միավորի արժեք՝ մասամբ հանդես գալով իբրև մեկ ամբողջություն (խառնիխառն), մասամբ իր ներսում պահպանելով բաղադրիչների որոշ ինքնուրույնություն (մերթ ընդ մերթ)»¹⁵:

¹² Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 723:

¹³ Աճառյան Հր., նշվ. աշխ., հ. 2, էջ 619: Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 416:

¹⁴ Հմմտ. -դ աճականը մարդ բառի արտահայտության պլանում. հնիս. mer «մեռանել» արմատից՝ ձայնդարձով՝ մար + to > d:

¹⁵ Ջահուկյան Գ., Հայոց լեզվի պատմություն..., էջ 364:

Այդ կարգի կրկնությունները (հնագույն և նոր) համեմատաբար սահմանափակ գործածություն են ստացել Աստվածաշունչ մատյանում: Այդպիսի կրկնավոր բարդությունների բաղադրիչները միացած են նախդիրներով, հազվադեպ՝ շաղկապներով: Այս կարգի կրկնավորները, ի տարբերություն բառակազմական մյուս տիպերի, վերլուծական բարդություններ են, որոնց բաղադրիչները հիմնականում տեղանիշ կամ ժամանականիշ բառեր են. նրանց բովանդակային պլանում բաղադրիչների կրկնությունն ունի իմաստի սաստկացման դեր: Այդ բառերն են՝ *աջ ընդ աջմե, դէմ ընդ դէմ, խառն ի խուռն, օր ըստ օրե, լու ի լու, օն եւ օն*:

Դիտարկենք այդ բառերի իմաստակառուցվածքային և գործառական առանձնահատկությունները:

Դէմ ընդ դէմ հարադրությունը կազմված է կրկնվող *դէմ* արմատից՝ *ընդ* նախդրով: *Դէմ* արմատը ստուգաբանորեն հանգում է պարսկական աղբյուրին՝ *dēm* «կերպարանք, ձև» իմաստով¹⁶: *Դէմ* արմատը բազմիմաստ բառ է (հաճախ՝ անեզական գործածությամբ). «դեմք, երես, երեսակողմ. անձ, այք, տեսողություն. դեպի»: Հարադրության կազմում արտահայտում է տեղի իմաստ «իբար դեմ՝ դիմաց՝ հանդեպ. երես առ երես», այդ իմաստով այն գործածված է Աստվածաշնչում, հմմտ. Ելանիցեք մերկք՝ միմեանց *դէմ ընդ դէմ*, եւ անկանիցիք ի լերինն Ռեմանայ (Ամովս. Դ. 3):

Խառն ի խուռն հարադրության արմատական բաղադրիչն է *խառն* ձևույթը, որ համարվում է խեթական փոխառություն *harna* «շարժել, խառնել, խռովել, գրգռել» բառից¹⁷: Գրաբարում *խառն* արմատը գործածական է «1. խառնված, անմիատարր, ոչ պարզ, 2. փխր. պիղծ, խառնակ» բառական նշանակություններով: Այդ իմաստներով հանդիպում է Աստվածաշնչում, հմմտ. 1. Եկն եւ Նիկողեմոս ... եւ երբեր գնուոս *խառն* ընդ հալուէս իբրեւ լտերս հարեր (Յովհ., ԺԹ. 39): 2. Իբրեւ ի տուրնջեան զգաստացեալք շրջեսցոյք, մի՛ անառակութեամբք եւ արբեցութեամբք, եւ մի *խառն* անկողնովք եւ պղծութեամբք (Հռոմ., ԺԳ. 13):

Խառն արմատի ձայնդարձով ձևավորվել է *խուռն* տարբերակը՝ «ամբոխ, խառն բազմություն» իմաստով, հմմտ. Եւ արքայ կացոյց զսպառազէնն, եւ կոխեաց զնա *ի խռանն* ժողովուրդն առ դրանն, եւ մեռաւ (Դ. Թագ., Է. 17):

Արմատակրկնությամբ և *ի* նախդրով կազմվել է *խառն ի խուռն (խառնի-խուռն)* բարդությունը՝ «անկարգ, խառնափնթոր, վայրիվերո վիճակում» նշանակություններով: Այդ իմաստներով գործածված է Աստվածաշնչում, հմմտ. Եւ ամենայն ինչ խառն ի խուռն. արիւն եւ սպանութիւն, գողութիւն եւ նենգութիւն (Իմաս., ԺԴ. 25):

Օր ըստ օրե կրկնավոր բարդությունը կազմված է *օր* հիմնական բաղադրիչի կրկնությամբ և *ըստ* նախդրով: *Օր* բաղադրիչը ստուգաբանորեն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական **amōr* «օր» արմատին¹⁸: Գրաբարում այն նշանակում է «գիշերը և ցերեկը միասին, ցերեկ, ցերեկվա տևողություն. ժամանակ, տարի, փխր.

¹⁶ Աճառյան Հր., նշվ. աշխ., հ. 1, էջ 660:

¹⁷ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 318:

¹⁸ Աճառյան Հր., նշվ. աշխ., հ. 4, էջ 616: Գ.Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 104:

կյանք»: Նախդրավոր կապակցությունը՝ *օր ըստ օրէ*, նշանակում է «1. օրեցօր, հետզհետե, 2. ամենօրյա». այդ իմաստներով այն գործածված է Աստվածաշնչում, հմմտ. 1. Օրհնեցէ՛ք զՏէր, ամենայն երկիր, պատմեցէ՛ք *օր ըստ օրէ* զփրկութիւն նորա (Ա. Մնա., ԺԶ. 23): 2. Ջհաց մեր յանապագորդ տո՛ւր մեզ *գորըստօրէն* (Ղուկ., ԺԱ. 3):

Լու ի լու նախդրավոր բարդությունը կազմված է *լսեմ* բայի երկրորդ հիմքի կրկնությամբ՝ *լու* : *Լսեմ* բայն ստուգաբանորեն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական *k¹leu արմատին՝ նույն նշանակությամբ¹⁹: *Լու* հիմքը բառակազմական հիմնական ձևույթ է որոշ բառերում, ինչպես՝ *հլու* («լավ լսող, խոնարհ»)՝²⁰, *լուր* (ը աճականով), *լում* (ո աճականով) և այլն:

Գրաբարում հանդես է գալիս հարադրությունների կազմում, ինչպես՝ *լու առնել* «լսելի դարձնել», *լու լինել* «լսելի լինել. հոչակել»: Բայական այդ հարադրությունները համապատասխան իմաստներով գործածական են Աստվածաշնչում: Հմմտ. Պատմեցէ՛ք յագգս, եւ *լու՛ արարէք*, նշա՛ն կանգնեցէք, լսելի՛ արարէք. մի՛ ծածկիցէք... (Մնն., Մ. 2): Եւ յորժամ *լու եղէ* հրաման թագաւորին, ժողովեցան աղջկունք բազումք ի Սիսան քաղաք (Եսթ., Բ. 8):

Լու ի լու կրկնավոր բարդությունն ունի «լսելով, լսելի լինելով» մակբայական նշանակություն. այդ իմաստով հաճախադեպ գործածություն ունի Աստվածաշնչում, հմմտ. Պատասխանի ետ Եփրոն Քետացի Աբրահամու եւ ասէ *լու ի լու* որդւոցն Քետայ եւ ամենեցուն, որ մտանէին ընդ դուռն քաղաքին նորա (Մնն., ԻԳ. 10): Լուարո՛ւք, լուարո՛ւք բանից իմոց, զի պատմեցից ձեզ *լու ի լու* (Յովբ., ԺԳ. 17):

Աստվածաշնչում հազվադեպ է կրկնավոր այլ կարգի վերլուծական բարդության գործածություն՝ բաղադրիչների շաղկապական միացությամբ. այդպիսին է՝ *օն էւ օն* կրկնավոր բարդությունը: Նրա ենթադրյալ արմատական բաղադրիչը՝ *օն*, «շո՛ւտ, ապա՛, հապա՛, դէ՛» իմաստով, որպես բացականչություն, գործածվում է գրաբարում: Ծագումն անհայտ է. հավանական է համարվում բնաձայնական լինելը²¹:

Օն էւ օն կրկնավոր բարդությունն Աստվածաշնչում գործածված է որպես երդման ձև՝ «Աստված (ինձ) այսպես՝ այնպես անի» նշանակությամբ²²: Քննության ենթակա բնագրում այն հանդիպում է 11 անգամ՝ *օն էւ օն արասցէ // արասցեն* շարահյուսական կառույցով. շարահյուսական այդ միավորի համար ենթակա են դառնում *Տէր, Աստուած, դիք* սրբայնացած անվանումները: Հմմտ. Եւ երդուաւ արքայ Սողոմոն ի Տէր եւ ասէ. *Օն էւ օն* արասցէ ինձ Աստուած եւ *օն էւ օն* յաւելցէ՛ եթէ ոչ հակառակ անձին իւրոյ խօսեցաւ Ադոնիա զբանդ զայդ (Գ. Թագ., Բ. 23):

Կրկնավոր բարդությունների նախդրավոր և շաղկապավոր տիպերի մեջ շաղկապավոր տեսակը համեմատաբար նվազ հաճախականություն ունի Աստվածաշնչում:

¹⁹ Աճառյան Հր., նշվ. աշխ., հ. 2, էջ 306-307: Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 304:

²⁰ Հու մեռած արմատն ունեցել է «լավ» նշանակություն, հմմտ. հզոր (լավ գորեղ), հմուտ (լավ մտնող «ընկալելու» իմաստով) և այլն:

²¹ Ջահուկյան Գ., նշվ. աշխ., էջ 103:

²² Աճառյան Հր., նշվ. աշխ., հ. 4, էջ 614:

Այսպիսով, Աստվածաշնչի թարգմանական գրքերում հանդիպող բառակազմական տիպերի համատեքստում որոշակիորեն սահմանափակ խումբ են կազմում աճականով և նախդիրներով (շաղկապներով) ձևավորված տիպերը, որոնք բնութագրվում են՝

ա) բաղադրիչների հավելական հնչյունատարրերով (աճականով),

բ) նախդիրների հիմնական արժեքի պահպանումով,

գ) շաղկապների միավորիչ դերով,

դ) ինչպես նաև բարդությունների համադրական և վերլուծական կառուցատիպերով:

Աճականով և նախդիրներով (շաղկապներով) տիպերի բառակազմական բաղադրիչները (արմատահիմքերը) բնիկ հայկական կամ հնդեվրոպական փոխառյալ արմատներ են: Այդ կարգի կազմությունների ուսումնասիրությունը բացահայտում է հին հայերենի բառակազմական հնարավորությունները լեզվի համաժամանակյա մակարդակում: Մյուս կողմից՝ պատմական բառակազմության եղանակով հնարավոր է բացահայտել այդ կազմությունների մի մասի՝ նախագրային ժառանգության հարցը:

Աստվածաշնչի բառային կազմում աճականով և նախդիրներով (շաղկապներով) բարդությունների իմաստակառուցվածքային համաժամանակյա քննությունը կարող է հիմք հանդիսանալ բառակազմական տվյալ իրողության տարժամանակյա ուսումնասիրության համար:

Համառոտագրություններ «Աստուածաշունչ մատեան հին և նոր կտակարանաց» աշխատության

Ամովս.- Ամովս:

Առակ. - Առակք Սողոմոնի:

Երգ - Երգ երգոց:

Եսթ.- Եսթեր:

Ա. Թագ. - Գիրք Թագաւորութեանց Ա:

Գ. Թագ. - Գիրք Թագաւորութեանց Գ:

Իմաս.- Իմաստութիւն Սողոմոնի:

Ծնն.- Ծննդոց:

Ղեւտ.- Ղեւտական:

Յովբ.- Յովբ:

Յովհ.-Աւետարան ըստ Յովհաննու:

Հռով.- Թուղթք Պաւղոսի Առաքելոյ առ Հռովմայեցիս:

Ղուկ.- Աւետարան ըստ Ղուկասու:

Բ. Պետ.- Թուղթք Պետրոսի Առաքելոյ Բ:

Սաղ.- Գիրք Սաղմոսաց:

РЕДУПЛИКАТИВНЫЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТИПЫ С ДЕТЕРМИНАТИВОМ И ПРЕДЛОГОМ В БИБЛИИ

___ *Резюме* ___

___ *Л. Хачатрян* ___

Исследование словарного состава армянского перевода Библии показывает, что в рамках словообразовательных типов значительное место занимает тип редупликации с детерминативом и предлогом. Редупликативные слова с детерминативом характеризуются следующими формообразующими факторами:

а/ редупликативные слова с соединительным гласным (*արհամարհել*, *աղջամուղջ* и т.д.),

б/ редупликативные слова без соединительного гласного (*կոկորդ*, *մրմնջել*, *լուլուլի*, *արարունջ*, *ճածանջ* и т.д.).

Редупликативные слова с предлогом являются аналитическими формами, компоненты которых выявляют лексическое значение места и времени. В содержательном плане редупликация играет роль градации. В Библии встречаются следующие слова: *աջ ընդ աջակ*, *դէմ ընդ դէմ*, *խառն ի խառն*, *օր ըստ օրէ*, *լու ի լու* и т.д.

Компоненты редупликативных слов с детерминативом и предлогом выступают как исконно армянскими, так и индоевропейскими заимствованными морфемами.

Изучение редупликативных слов в книгах Библии с детерминативом и предлогом может выявить словообразовательную особенность армянского языка в синхронном срезе. С другой стороны – в рамках редупликативных слов возможны диахронические /дописьменные/ образования, вопрос которых можно решать путем исторической лексикологии.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Խաչատրյան Լարիկ Մեսգակյանի – բ. գ. դ., պրոֆեսոր

Email. lingualal51@mail.ru